

סימן כב השיקים סכום השיק

- ראשי פרקים :
- א. שיק על החלק [שסכומו אינו מלא].
 - ב. כשמודה שכתב על החלק.
 - ג. שטר ללא סכום - פסול בגוף השטר.
 - ד. לא קרעינן ולא מגבינן.
 - ה. כשניכר שנכתב הסכום בזמן מאוחר מזמן הגביה.
 - ו. הנהוג המעשי.

- ז. סתירה בין הסכום במילים לסכום בספרות.
- ח. האחרון מדוקדק יותר.
- ט. כתב מנה מאתים.
- י. פרוט וסיכום.
- יא. הנהוג המעשי.

א. שיק על החלק [שסכומו אינו מלא].

קיימים מקרים בהם נותן בעל חשבון אמון בחבירו, ומוסר לו שיק שסכומו אינו מלא. הדבר שכיח במיוחד כשנותנים שיקים דחויים עבור תשלום צמוד למטבע זר או למדד, כשלא ניתן לקבוע בזמן מסירת השיקים את המחיר השיקלי שיהיה במועד הפרעון. לכן, במקומות בהם אין הסדר של כרטיסי אשראי או הוראות קבע וכד', מצוי שהלקוח אינו כותב את סכום השיק, מתוך הכרות טובה ואמון. שיק פתוח, פותח פתח גדול ופירצה לאונאה ורמאות. מציאות זו קיימת גם בתשלומים לקופות הגמ"ח, בהלוואה הניתנת במטבע זר, ובתמורה מפקיד הלוה שיקים שסכומם פתוח, כך שבזמן הפרעון יוכלו גבאי הגמ"ח לגבות שקלים לפי ערך.

יש לדון הלכתית בשתי מציאויות. א- כשהוצג השיק הפתוח לגביה, והריעותא שלו הרי היא לפנינו. ב- כאשר מוצג לבנק שיק שסכומו מלא אך ניכר לעין שסכום השיק נכתב שלא ע"י בעל החשבון.

הלבוש בעיר שושן (מח,א) דן בענין ממרני שבא לפני ב"ד וחתום עליה שם הלוה בצד א, ובצד השני, שבו צריך להיות כתוב הסכום, השטר חלק לגמרי, וטוען המחזיק שהחתום עליו חייב לו סכום מסוים, "והאמין לי שלא אכתוב יותר אלא שעדיין לא כתבתיו, והבאתיו חלק לפני ב"ד מפני שסמכתי על המיגו, דאי בעי הוה יכולנא לכתוב עליה סכום הגדול בעשר פעמים ממה שהאמין לי". לעומתו - מודה חותם הממרני שהיא חתימת ידו, אך טוען שכתבו ללוות ולא לזה ונפלה ממנו, שאם הייתי לזה בו, לא הייתי מוציא ללא כתיבת סכום עקב הסיכון הכרוך בכך. וסובר הלבוש דטענת הנתבע טענה מעלייתא היא, שכן דרך הממרני לחתום שיהיה מוכן בידו לכשילוו לו, שיצטרך לכתוב עליו רק את הסכום והתאריך, וע"כ ב"ד שבא לפניו ממרני

כזה אין לו לפסוק עליו כלום, דחזקה גדולה היא זו שאין שום אדם מוציא ממרני כזה מתחת ידו שיהיה המלוה יכול לכתוב עליו מה שירצה, ועדיפא מחזקה של אין אדם פורע תוך זמנו, וראיה לזה מכתובות כא, ב, לא ליחתם איניש שמיה על סוף מגילתא דילמא משכחא איניש דלא מעליא וכתב עליה מאי דבעי, ומשמע דוקא בכתב עליה, אבל לא כתב, לא נסמוך אהאי מיגו דאי בעי כתב מה שרוצה, משום דהאי מיגו גרוע הוא מחמת האנן סהדי שאין אדם מוסר שטר כזה, והוי מיגו נגד אנן סהדי. אי נמי י"ל, דקיי"ל מיגו להוציא לא אמרינן, וזה נמי אע"ג שיש בידו שטר חשיב כמוציא.

מדברי לבוש אלו עולה שכאשר הלוה מכחיש וטוען לא חתמתי אלא כדי להתעסק וכדי שיהיה מוכן בידי, טענתו טענה, ונאמן הוא כשחזקה אלימתא מסייעת לו. ואף שרואים לפעמים שמאמין הלוה למלוה נגד טענת פרעתי וכד', כדאיתא בשבועות מא, ב, ובשו"ע חו"מ סי' עא ובש"ך שם ס"ק א, יש לחלק בין נאמנות על סך מוגבל למצב שיכול מחזיק השטר להעלות את הסכום עד בלי די, דבזה ודאי לא מצינו דהימניה. וגרע אפי' מדבר שאינו קצוב, דדבר שאינו קצוב מוגבל לכל הפחות בדבר חיצוני, כגון מזונות לכל ימי חייו, דסך מזונות ושנות חייו קצובים, אף שכעת אינם יכולים להיות קצובים, שתלויים הם בגורם חיצוני, מ"מ אין בידי המקבל אפשרות להעלות את סכום ההתחייבות כראות עיניו. ע"כ נאמנות דידן שבידו להעלותם עד בלי די, גרע טפי והוי ממש אסמכתא, דהא חסרון דבר שאינו קצוב לרמב"ם הוא מטעם אסמכתא, עיין בקצוה"ח סי' ס"ק ב, ולכן אף לחולקים על הרמב"ם וסוברים שמהני התחייבות בדבר שאינו קצוב, יודו דבכה"ג גרע טפי והוי אסמכתא לכ"ע. כן נראה בהסבר החזקה האלימתא שכתב הלבוש. לפ"ז גם כאשר מתחייב במפורש ומאמין לו בכה"ג, ואח"כ טוען אמת כתבתיו בצורה זו אך לא היה בדעתי להתחייב באופן גמור - טענתו טענה, ואת התחייבותו הבלתי מוגבלת דנים כאסמכתא.

ב. כשמודה שכתב על החלק

אך מדכתב הלבוש דהוי חזקה שאינו מתחייב בכה"ג, מבואר לכאורה דלא כמש"כ. וע"כ נראה לחלק בין כשטוען שלא האמינו, דאמרינן את החזקה הנ"ל, לבין כשמודה המתחייב שהאמינו בצורה זו והוציא את עצמו מהכלל, ודמי למלוה שמודה שפרע תוך זמנו, דפשיטא שאין צריך הלוה לשלם לו, אף דהוי נגד חזקה של אין אדם פורע תוך זמנו, או מודה שהשטר פרוע נגד חזקה של שטרך בידי מאי בעי, וא"כ כשמודה או שיש הוכחה ברורה דהימניה, נאמנותו תקפה. וע"כ צ"ע בנדו"ד, כשמודה שלא כתבו להתעסק, אלא מסיבות של אי אפשרות כתיבת סכום בגלל היותו צמוד וכד' וכמש"כ לעיל, האם בכה"ג אבדה חזקתו, דהא חזינן דהימניה, או מכיון שיש לו טענה שאמונו מוגבל לסכום מסוים, כערכה של הסחורה ההלואה במטבע זר, לא אבד את חזקתו ונאמן המתחייב לומר מהו הסכום שעליו נכתב, וחובת ההוכחה מוטלת על מציג השיק. לכאורה לפי המוסבר לעיל בדברי הלבוש דכל החזקה היא שאינו מוסר שטר פתוח, כאשר מודה שנתן שטר בצורה כזו, אין לו כל חזקה להיתלות בה. גם לטעם הנוסף שכתב הלבוש דהוי מיגו להוציא, דאף דהמוציא מוחזק בשטר, כיון דמאמינים לכותב שחתם ולא לזה לא נחשבת המוחזקות בשטר כמוחזקות בממון. א"כ, כאשר אינו טוען חתמתי ולא לוית, יחשב המוציא כמוחזק בגוף הממון. אך

מאידיך יש לומר, שלא התכוין הלבוש דוקא לטענה זו של לא לוייתי, אלא מכיון שאנן סהדי שאין אדם מתחייב בכה"ג, כל טענה שיטען ותגביל את הנאמנות שטוען מוציא השטר שנתן לו, תחוזק ע"י החזקה והאנן סהדי, דאף שרואים שהאמין לו, מקבלים אנו את טענת הכותב שהאמין עד לגבול שטוען, מה עוד דיש לכותב מיגו של כתבתי ולא מסרתי וממני נפל, ולגביו הוי מיגו להחזיק ונאמן.

גם מש"כ הלבוש בטעמא דלא אמרינן מיגו להוציא, אפשר להוסיף טעם נוסף, דכל מאי דאמרינן דמוחזקות בשטר חשיב כמוחזקות, היינו דוקא כשהשטר בעצמו אין בו כל ריעותא וכל הדיון הוא בטענות חיצוניות, כגון אמנה, פרעתי או תנאי, שבזה אמרינן דמוחזקות בשטר טוב הוי כמוחזקות בגוף הממון כנגד הטענות האחרות. אולם כאשר הריעותא היא בגוף השטר, כנידון דידן שחסר בו הסכום, אין מוחזקות בשטר ריעא זה נחשבת למוחזקות בגוף הממון, שלא יהיה מוציא מחבירו לענין מיגו וספיקא דדינא. פסול כזה של חתימה חלקה, נחשב פסול בגוף השטר ולא פסול חיצוני כבטענות חלוקות.

ג. שטר ללא סכום - פסול בגוף השטר

ויסוד הדברים ששטר ללא סכום הוא פסול בגוף השטר, נמצא בדברי התוס' בגיטין ד, א (ד"ה מודה), וז"ל:

"... וליכא למימר דאי שרינן בחתמו שלא לשמה יבוא להכשיר זימנין דחתמו תחילה ויכתבו גט ע"ג חתימתן, והתם ליכא עדות כלל, דא"כ מטעם זה גם בשאר שטרות היה לנו להצריך חתימה לשמה ..."

וכ"כ הרשב"א (שם ריש דף ד). ולומד הקצוה"ח (סי' מח ס"ק ה) מדברי התוס' שכאשר נחתמת חתימה לפני כתיבת השטר לא חשיב החתימה כעדות כלל, דעדות עדים בשטר היינו דוקא כאשר השטר כתוב כולו ועליו חותמים העדים ומעידים על מה שכתוב, אולם כאשר נחתם השטר לפני שנכתב, דינו כלא העידו כלום. וה"ה כאשר יכתוב את סכום השטר לאחר חתימתם, אין עדותם מתיחסת לסכום הנקוב, והרי היא כאינה. ואף שדברי התוס' אמורים על עדות החתומה בשטר, הקצוה"ח הפליג את דבריהם אף לענין כתב ידו [גם כאן וגם בסי' מה ס"ק א], ולומד בדבריהם דגם כאשר חתם המתחייב עצמו על שטר בכתב ידו, אין כאן חיוב בחתימה, כיון שהחתימה היא הגומרת, וכאשר נחתמה על דבר ריק, אין לה על מה לחול. אך הוסיף, דאם ידוע שהלוח לו איזה סך ונתן לו חתימה חלקה על הסכום שיוציא, מהני בזה הנאמנות מאחר והיתה בשעת הלואה, וע"כ אין צריכה ההתחייבות לקבל את תוקפה מהחתימה. שהרי כל סברת קצוה"ח בנויה רק על הצד שהחתימה יוצרת את הדין, כגון עדות בשטר או התחייבות, אולם כאשר ההתחייבות נובעת כתוצאה מהתקשרות קנינית או מהלואה או מהתחייבות לתשלום, מהני אף בחתימה על ניר חלק.

לפי"ז גם הראיה שהביא בסי' מה הנ"ל מתשי' הב"ח, בכתב יד שכתב שדי נתונה לך, דלא מהני אם חתם קודם שכתב, צ"ל דמייירי שהמכר היה ע"י השטר ולא היה קנין קודם לכן, אבל אם היה קנין כסף או חליפין והשטר הוא לראיה גרידא, מהני אפ"י יחתום לפני הכתיבה. ובאמרי בינה (הלואה כו) כתב דדין זה תלוי במחלוקת הראשונים אימתי היא ההגדה שבשטר. דלדעת הרי"ף ביבמות (ט, א) - בעמודי הרי"ף) לא הוי הגדת עדות בשטר עד דנפיק מתחת יד העדים, וכל זמן

שהשטר תחת יד העדים היכולים לכבוש עדותם, לא נגמרה ההגדה ולא חשיב נחקרה עדותם בב"ד. וע"כ לשיטת הרי"ף יכול לכתוב את הסכום גם אחרי החתימה שהרי עדיין לא נגמרה ההגדה, ובתנאי שלא הוציאו העדים השטר מתחת ידם. אך לחולקים על הרי"ף (עי"ש בר"ן) החתימה עושה את ההגדה, וע"כ לא מהני לכתוב אחרי החתימה. והוסיף, דנפק"מ לדבריו, דדוקא בשטר בעדים הוא הפסול ולא בכתב ידו, והקשה על הב"ח הנז' בקצוה"ח סי' מה ס"ק א, דה"ה בכתב ידו בעי כתיבה קודם חתימה. וא"כ גם לדעת האמרי בינה, בשיק יוכל לכתוב אחר חתימה, הן לדעת הרי"ף והן לדעת התוס', וכמש"כ.

ובהסבר דברי הקצוה"ח נראה שסובר, דכל היכא שחתם קודם הכתיבה באופן שעל החתימה ליצור התחייבות וכד', הוא השטר פסול מעצם יסודו, והרי זה כפסול בגופה של ההתחייבות וממילא פסול בגופו של שטר. ולכן כאשר מוציא אדם שטר שלטענת המתחייב ולהודאת המוציא נכתב בפסול זה, הרי הוא בטל ומבוטל. ונראה שכאשר יטען המתחייב שנחתם קודם שנכתב ואילו המוציא יודה לו ורק יוסיף ויטען שהדבר נעשה אחרי התחייבות מוקדמת, כגון הלואה או מכר וכד', והמתחייב יכחיש את טענתו, נאמן המוציא במיגו שהיה טוען להד"ם, ולא הוא מיגו להוציא, דהרי לטענתו יש לו שטר מעליא שהתחייבות קדמה לחתימה ולא החתימה יצרה את החוב, וע"כ בטעם שכת' לעיל בדין מיגו להוציא שדינו של מחזיק השטר כמוציא, כאשר יש פסול בגוף השטר, וכאן לטענתו אין פסול. ברם, אפ"ל גם לאידך גיסא, דכל היכא דנחתם קודם כתיבה הו"ל כמודה בריעותא בשטר וטוען טענה להכשיר, ומכיון שזה ריעותא בגופו, ידו על התחוננה וחובת ההוכחה על המוציא. אבל יותר נראה בדברי הקצוה"ח, שכאשר קדמה ההתחייבות לא הוא ריעותא כלל. ומ"מ כאשר יעידו עדים שנחתם בפסול ולא ידעו אם היתה התחייבות מוקדמת, הו"ל כספק בגוף השטר בעל השטר על התחוננה. וה"ה כאשר בא לפנינו שטר פתוח שרק חתום ולא כתוב, וטוען המוציא שהיתה התחייבות קודמת, הרי לפנינו ריעותא בגוף השטר וחובת ההוכחה מוטלת על מוציאו שאכן השטר נעשה באופן הכשר. גם מדברי הש"ך בסי' סט ס"ק יז נראה שהוא חסרון בגופו, שכתב דעיקר כדעת הלבוש, "דבמה יתבע אותו הלא אין כתוב בו דבר", ומשמע דלא מהני הודאת מתחייב כדי לגבות בו. והביא ראיה לדבריו מהגמ' כתובות כא, א בענין החותם שמו על ראש מגילה, דלמא משכחת איניש דלא מעלי וכתב עליה מאי דבעי. ואם יכול להוציא שטר ללא סכום ולהתחייב ע"י זה מדוע עליו לכתוב מאי דבעי, יוציאנו כמות שהוא ונאמינו במה שיאמר שחייב לו, אלא בהכרח דלא מהני שטר שאין בו סכום. [וראיה זו הביא גם הלבוש עצמו]. ברם, מראיתו של הש"ך לא משמע שהוא חסרון בגוף השטר, דהא התם בכתבת איניש דלא מעלי, יטעון החותם שחתם את חתימתו לפני ב"ד לצורך קיום שטרות והמוצא מצאו באשפת ב"ד, וכה"ג נאמן החותם גם אם לא נאמר שהוא פסול בגוף השטר. אך מראשית דברי הש"ך מבואר שהחסרון הוא בגופו של השטר, והראיה שהביא היא לגופו של דין ולא לטעמו.

הסמ"ע בסו"ס מח חולק על הלבוש וסובר דדרך בני אדם להאמין האחד לשני. אופן זה שייך לדבריו כאשר אדם זקוק למעות ואין חבירו רוצה להלוות לו אא"כ יתן לו ממרני סתם, שיוכל במקרה של אי פרעון לכתוב עליו את סך הלואתו. מדבריו נראה שחלק על החזקה שכתב הלבוש, וס"ל לסמ"ע שאם יבוא המתחייב ויאמר לא התחייבתי בצורה זו, לא נאמין לו מכח החזקה שהזכיר הלבוש, אולם לעצם

פסולו של השטר לא התייחס הסמ"ע. ואפשר אף הסמ"ע מיירי שהמוציא מלא את הסכום לפני הצגתו ולא ניכר פסולו לפנינו, דכמו שניתן להכשיר שטר שהרחיקו עדין את חתימתם ע"י מילוי בעדים אחרים, וכמבואר בגמ' ב"ב קסב, ב, ברא"ש שם ה"ג, ובשו"ע חו"מ מה, יד, ה"ה דיכול להכשיר פסול ע"י מילוי סכום. ומיירי דידיעין דהיה הסכום לא מלא, וכמו דידיעין בשטר שהרחיקו, שהרי אם רואים קרובים או פסולים בתחילה אגן טענין שהרחיקו ומילאו בפסולים, ובכל זאת, כל זמן שלא יצא ונראה פסולו בב"ד, השטר כשר, וה"ה בהכשיר השטר ע"י מילוי הסכום.

ועיין בב"ח (חו"מ מח) שכתב שאם תבעו בממרני זה אינו גובה בו דחספא בעלמא הוא, ואפי' מודה לאו כלום הוא דאין זה שטר ע"פ דין. מדבריו עולה דס"ל דהוא פסול בגופו, וכמש"כ בדעת קצוה"ח והסמ"ע.

ד. לא קרעינן ולא מגבינן

ובלבוש הנ"ל, כתב וז"ל:

"שכל דיין שבא לפניו שטר ממרני כזה, אין לו לפסוק עליו כלום, ועליו לכתוב בצד השני כנגד החתימה ממש שכך היא באה לפניו, ואין לשום דיין להיות עסק עמה עד שיתברר הדבר היטב."

בפסול שטרות יש שני מצבים. א- שלא פוסלים את השטר ואין קורעים אותו, ומאידך לא מגבינן ביה. כך מצאנו במספר מקומות. בלוח שטר שמת והתחייב המלוה שבועה ליתומים, ואח"כ מת מלוה וירשו בניו שטר זה, שכדי לגבות בו היה חייב האב שבועה נגד היתומים. ובגמ' שבועות מח, א-ב מסיקה הגמ' דהאי שטרא דיתמי לא מיקרע קרעינן ליה ולא אגביי מגבינן ביה, וכ"פ בשו"ע חו"מ קח, יא, ועיי"ש ברמ"א שהביא מהרמ"ה דב"ד שבא לפניו שטר כזה כן קורעים אותו, ומיירי דאירע ולא קרעוהו שב"ד אחר יכול לגבות בו. וכן מצאנו בטוען סטראי ויש עדי פרעון, דלתוס' בשבועות מב, א (ד"ה איתרע) ולרא"ש הי"ט, לא קרעינן ולא מגבינן. וע"ע בש"ך סי' פב ס"ק ד, בפתיח תשובה שם ס"ק א ובקצוה"ח סי' עח ס"ק ז. ב- כל הנ"ל הם מקרים בהם החסרון הוא חיצוני לשטר, כמו טענת פרעון, סטראי, שבועה נגד היתומים וכד', אבל כשהחסרון הוא בגוף השטר, כמו שטר הבא לפנינו ועדין פסולים, או שלא נכתב כתיקון חכמים בצורה הפוסלת אותו, עיין בש"ך סי' מב ס"ק ג, פשיטא שב"ד שבא לפניו שטר שכזה קורעים אותו. וכן הם דברי הרא"ש פ"י דב"ב ה"ג (הובא בשו"ע חו"מ מה, יד) ששטר שהיו עדין מרוחקים יותר מבי שיטין, אף שניתן למלאותו בעדים [ואפי' בעדים קרובים או פסולים, עיין בגיטין יח, ב ובתוס' שם ד"ה אמר], אם נראה פסולו בב"ד קודם שמלאוהו, שוב אין לו תקנה, וקרעינן ליה לשטרא כדי שלא יבואו לגבות בשטר פסול. וטעמו, דהוי פסולו בגופו שהרחיקו ב' שיטין ונעשה שלא כתיקון חכמים באופן שאיכא למיחש לזיופא, ואפי' אם אפשר לתקנו, הודאתו בפסולו בב"ד גוררת את פסילתו המוחלטת.

והלבוש הנ"ל שכתב שאין לדיין להזקק לשטר זה עד שיתברר באר היטב, נראה שהוא מעין לא קרעינן ולא מגבינן, עד שיתברר אם אכן חתם כדי להתחייב. וזה דוקא לשיטתו הסוברת שפסול החתימה היא בגלל החזקה שאין אדם מתחייב באופן שכזה, וע"כ נאמן לומר חתמת

לטופס וממני נפל, ולכן לא יגבו ב"ד בשטר זה אלא לאחר דרישה וחקירה אם אכן טענתו תופרך. ברם, למש"כ לשיטת הקצה"ח והש"ך שהוא פסול בגופו של שטר, דמי ממש לעדים שהרחיקו חתימתן שעל הב"ד לקרוע שטר כזה היוצא לפנייהם. אמנם נראה שסמכות זו לפסול את השטר נתונה אך ורק לבית דין, ואין לבנק, כדוגמא ומשל, כל סמכות לעשות זאת. שהרי כל מעמדו של הבנק היא כשל צד ג הפורע את השטר, אליו מופנית הוראת הגביה והוא המבצע בפועל, אך אין לו לבנק כל סמכות שיפוטית שהצגת שטר פסול לפניו תתן לו את היכולת לקורעו או לכתוב עליו שאינו בר גביה. סמכות כזו ניתנת ע"פ ההלכה לבית דין בלבד. וע"כ כאשר הבנק מחזיר את השיק המסופק למציגו, יכול הוא למלאות את הסכום ולהחזירו לגביה בבנק. אך השאלה היא האם כשימולא הסכום ויהיה ניכר או ידוע שסכום השיק נכתב לאחר הזמן, אם ניתן לגבות בשטר זה, ואם באופן זה נסתלק פסולו.

ה. כשניכר שנכתב הסכום בזמן מאוחר מזמן הכתיבה

הפני יהושע בתשי' (ח"א חו"מ סו"ס י), כתב וז"ל: "ותו נראה להביא ראיה מהרב הגדול בעל הלבושים ומהרב הגדול בעל הסמ"ע, דתפסו בפשיטות דמילתא בלא טעמא הוא לומר שאין לו שוב תקנה כיון שנראה כך בב"ד, מהא דכתב בעיר שושן סי' מח בדין מלוה שהוציא בב"ד ממרני שחתום עליה ראובן ולא נכתב לצד שני כלום, לא סך ההלוואה ולא זמן הפרעון, אלא שהיא חלקה לגמרי (בלשון לעז נקראית-קארטי בלאנקי). והאריך שם הרב למצוא טעם לפסול הממרני הזאת מטעם חזקה אין אדם מוציא ממרני מתחת ידו והיא חלקה, ונכנס לדוחק גדול כמש"כ עליו הסמ"ע. ולמה לא מצא לפסול ממרני זאת מטעם כיון שנראה כך בב"ד קודם תיקונו והיא עדיין חלקה, ותו לא מהני ליה מה שיכול לכתוב עליה, אלא ודאי מילתא בלא טעמא הוא למימר כך, ולכן הוצרך לבקש טעם אחר." מדברי הפני יהושע מפורש יוצא שכל הדיון בדברי הלבוש נסוב על מציאות שהוציא שטר חלק, או שידוע שהיה חלק ומכחיש המתחייב את עצם ההתחייבות, אבל אפ"י במצב שנראה פסולו בב"ד אין כל טעם למנוע ממנו את אפשרות מילוי הסכום. אך ניכר שדבריו נאמרו רק לשיטת הלבוש והסמ"ע, שלמש"כ לעיל אינם פוסלים את גופו של השטר אלא את גופה של הטענה, אבל לשיטת הקצה"ח והש"ך הפוסלים בגופו של שטר, עדיין צ"ע. ומצאנו בנדו"ז מחלוקת בין השבות יעקב לתומים. השבות יעקב בתשי' (ח"א סי' קמט) נשאל בשמעון שתבע את ראובן בכתב יד עצמו שחייב לו סך מאת זהובים, כמשמעות כתב חילוף שנהגו הסוחרים, וחתם תחתיו בחתם ידו. וראובן משיב שהוא חתם עצמו אסיפא דמגילתא, ומצא שמעון חתם ידו וכתב עליו כך, כי מעולם לא לוח ממנו ולא התחייב לו כלום, ויעיד על כך שוני הכתב שבין חתימה לכתיבה, שהחתימה נראית ישנה יותר מהכתיבה. והשיב ע"כ השבו"י, דכיון שיש כאן ריעותא שניכר ונראה כאילו נכתב החיוב זמן רב אחרי החתימה, א"כ הוי כאילו החתימה עדיין על נייר חלק ללא סכום, ואין להוציא מיד המוחזק בחתימה חלקה או בכנידון דידן, כי יכול לומר קים לי כהני פוסקים. ובתומים סי' סט ס"ק ט כתב, שאם

קודם בואו לב"ד כתב ע"ג השטר את סכומו, אף שידוע שהדבר נעשה באיחור זמן מהחתימה, מ"מ דינו להכשיר, והביא ראיה משו"ע חו"מ מה"ד, והוסיף, דהתם בעי דעת לוח כמבואר ברא"ש פ"י דב"ב ה"ג ובשו"ע שם, מ"מ הכא שמסר לו שטר חלק, חשיב כעל דעת שהמקבל ימלא את סכום השטר, והוי כמדעת הלוח. והביא התומים את השבו"י וחלק עליו. חזינן מדבריו דמהני כתיבה קודם הוצאתו לפני ב"ד. ומדהביא התומים להקשות מדברי הרא"ש בפ"י דב"ב ולא תירץ דהתם הוא פסול בגופו והכא אינו פסול בגופו, קמ"ל דס"ל דאף הכא הוא פסול בגופו, ובכ"ז מהני לתומים כתיבתו אף לאחר זמן. אך בדבריו לא מפורש מה דינו כשנראה כבר פסולו בב"ד, ורק איכא למילף דניתן להכשירו קודם בואו לב"ד, אולם לאחר שנראה בב"ד, נראה מדיוק לשונו שכתב "שאם קודם בואו לב"ד וכו'", דדוקא קודם בואו ולא לאחר מכן.

למסקנת הדברים - באנו למחלוקת אחרונים. לשיטת הקצוה"ח והש"ך הוי פסול בגופו שאינו יכול להתחייב בכה"ג, ואילו לסמ"ע התומים והפנ"י אין לפוסלו. אמנם כאשר ההתחייבות קדמה לכתובת השיק, כגון שקנה סחורה או לוח, יפסל השיק רק מכח חזקה שאין אדם מתחייב בכה"ג. ולכן בזמנינו שאנשים מוסרים שיקים פתוחים והדבר הפך לנוהג מצוי מהסיבות הנז' לעיל, אין לפסול שיק שכזה. יחד עם זאת - שומה על בית הדין לברר את נסיבות נתינת השיק כדי שלא יבוא מחזיקו לגבות ממון שאינו שלו. ומ"מ יחשב מחזיק השיק כמוחזק לענין טענת שטרך בידי מאי בעי [לענין ספיקות במציאות שיוצרו עקבות השיק].

יש לבאר כי כל הנ"ל מתיחס להגדרה שבה נגדיר את השיק כממרני בכתב ידו, שדינו כשטר התחייבות. אך גם אם נתיחס אל השיק כמעמד שלושתן ע"י הכתב, צריך לומר לשיטת הלבוש שיש כאן חזקה שאין אדם מורה לצד ג לפרוע באופן שכזה, וממילא יתכן שאף שאינו שטר במובן הכללי של שטר, מ"מ עצם היותו שטר שקונים בו מעות בקנין מעמד שלושתן, והיות ויש חזקה שאין אדם מתחייב בכה"ג, הוי פסול בגופו [לשיטת הקצוה"ח]. וכפי שכבר בארתי לעיל, כשקדמה התחייבות לא שייך פסול בגופו.

ובאם נגדיר את השיק כסיתומתא י"ל, דהיות ויש דרך למסור שיק פתוח, מהני מסירתו מדין המנהג. ולכאורה לא שייך כאן פרעון מידי, שהרי אינו יודע את הסכום שיתן, והוי רק כקנין מעכשיו שחלותו רק לאחר זמן. ואפשר דמ"מ הוי פרעון למה שיקצוב בעתיד, לסוברים דמהני התחייבות באינו קצוב, וצ"ע.

ו. הנוהג המעשי

הב"ח (חו"מ סי' מח), לאחר שכתב את פסולו של השטר שנכתב על החלק, כתב "דאין זה שטר כפי הדין אלא לפי תקנת ראשי המדינות משום תקנת השוק גובים בו, ויש לממרני זו כל יפוי כח של כל שט"ח". והוסיף בסי' סט, וז"ל:
"דכל זה מדינא, אבל אם עשו ז טובי העיר תקנה שיהיה לו דין כתב יד גמור בנאמנות ובכל יפויים בעולם, גובים בו, וכך נהגו במדינות אלו ע"פ תקנת מנהיגי כל המדינות והארצות."
ע"כ יש לדעת בנדו"ז את הוראת החוק. וכבר כת' לעיל שכל המו"מ שאנו נוהגים בשיקים הוא ע"פ דינא דמלכותא, כפוף לפקודת השטרות

ובצמוד לחקיקה שנוצרה מסביבם, עיי"ש. ובנדו"ד, סעיף (73א) לפקודת השטרות מגדיר את השיק כשטר חליפין המשוך על הבנקאי, ואילו סעיף 3בפקודה הנ"ל מגדיר את שטר החליפין כפקודה ללא תנאי ... בה נדרש אדם לשלם ... סכום מסוים ... כל- השיק הינו שטר על סכום מסוים. אין אפשרות לגבות שיק כשפרט זה אינו מלא. ברם, אפי' נמסר השיק לגביה בצורה זו יכול מוציאו להוסיף בו את הסכום שבגיניו נמסר לו. גם אם השיק כתוב בשני כתבי יד, אין הדבר משמש כעילה לפוסלו מאחר ומוציאו רשאי להשלים בו את הסכום, גם לאחר שהוצג לגביה והוא חסר. והדברים כתובים בסעיף (19א) לפקודה הנ"ל;

"היה השטר חסר פרט מהותי, האדם המחזיק בו יש לו רשות לכאורה להשלים את החסר ככל שנראה לו."

(ראה: ע"א- 660\66 פסקים נעמ', 264ע"א- 60\190 פסקים נא עמ' 305על נותן השיק מוטלת חובת האחריות במסירתו לידיים נאמנות. מסירת שיק שכזה מהוה סיכון גדול של רמאות וזיוף, נזק כספי וניצול לרעה של אמון, וע"כ חובת האחריות מוטלת על בעל החשבון ולא על הבנק. והיות ויש דרך לתת שיקים בעיסקאות הנ"ל, אין כאן חזקה של אין אדם כותב שטר כזה, וע"כ במציאות העכשוית של השיקים, יודה הלבוש שניתן לגבות בשטר שנכתב ללא סכום, יתכן שאפי' מדינא ולא רק מתקנת המדינות.

ז. סתירה בין הסכום במילים לסכום בספרות

תנן במשנה ב"ב קסה, ב; כתוב בו סלעין מאה דאינון סלעים כ, אין לו אלא כ ... כתוב בו מלמעלה מנה ומלמטה מאתים, למעלה מאתים ולמטה מנה, הכל הולך אחר התחתון. ונפסקה משנה זו ברמב"ם פכ"ז ממלוה הי"ד, וז"ל:

"שטר שכתוב בו למעלה מנה ומלמטה מאתים, מלמעלה מאתים ומלמטה מנה, הכל הולך אחר התחתון. ולמה אין הולכים אחר הפחות שבשניהם, לפי שאין האחד תלוי בחבירו, שאם היה כתוב בו מאה שהם מאתים או מאתים שהם מאה היה נוטל מאה, אבל שני דברים שאין האחרון תלוי בראשון, הלך אחר התחתון."

לפירוש המגיד- היה קשה לרמב"ם, אמאי לא נאמר כאן יד בעל השטר על התחתונה וכדאמרינן ברישא דמתני', וע"ז בא הרמב"ם לישב דכל מאי דאמרינן יד בעל השטר על התחתונה הוא כשתלה האחד בשני ומוכח שטעה, ומסתפקים אנו מהו הסכום הנכון, אבל כאן לא מוכח שיש טעות. נראה דס"ל לרמב"ם, דכל מה דאמרינן יד בעל השטר על התחתונה, היינו דוקא כשהספק שנוצר בסכום, מבטל האחד את השני ויש לפנינו סכום מסופק, ככה"ג הראיה על המוציא שהוא בעל השטר, דהא ככה"ג שתלה האחד בחבירו אין כאן סכום אחד ברור דניזיל בתריה. דהרמב"ם ס"ל דהכלל של יד בעל השטר על התחתונה לא נאמר בשטר אלא כשיש לנו ספק ואין לנו כל סכום ברור, אבל כששני הסכומים האחד לא תלוי בחבירו, יש לנו שני סכומים ברורים והשאלה רק בטר מי מביניהם נלך, וע"ז באה המשנה ללמדינו דניזיל בטר התחתון דהוא מדויק יותר. אולם כשיש לנו סכום אחד התלוי בחבירו אין לנו כאן סכום ברור שנלך אחריו, וע"כ לא שייך בו הכלל שהתחתון מדויק יותר, שהרי אין כאן עליון ותחתון אלא סכום אחד

מסופק.

בנימוק"י שם (עו-ב- בעמודי הרי"ף), כתב וז"ל :
"פירוש- דרך הוא שכופלים בשטר הדברים, כגון ואחריות ממון
זה וכו', ולעולם נלך אחר התחתון משום דאפשר דחזר מן
הראשון, ואע"ג דלעיל גבי סלעין תלתין לא פלגינן ביה אם
כתב תחתון או עליון, דבכה"ג אמרינן דלא יגבה אלא מנה,
שאני התם דאפשר לומר הסלעין תלתין היינו מנה אלא שהם
גרועים, אבל מנה ומאתים ודאי שני דברים הם ויש לנו לילך
אחר הראשון או האחרון, ומסתבר להלך אחר האחרון, דאיכא
למימר חזר בו מן הראשון."

מדברי הנימוק"י מוכח, דהיכא דיש לנו שני דברים ברורים הוי ספק
אי אזלינן בתר ראשון או אחרון, וכל מה דאמרינן יד בעל השטר על
התחתונה הוא דוקא כשיש ספק בסכום אחד, ומפרשים אנו את הסכום
המסופק כסכום הפחות, שהכלל הני"ל בא ללמדנו לפרש את הספק שבשטר
לרעת מחזיק השטר, אבל כשא"א לפרש את הסכום הברור ויש לנו ספק
בתר הי מיניה ניזיל, ע"ז לא נאמר הכלל יד בעל השטר על
התחתונה, דבזה לא שייך לפרש את הסכום שאינו מסופק. וכשאנו
מסתפקים בתר הי מיניה ניזיל, מסתברא לנימוק"י ליזיל בתר
התחתון דמן הסתם חזרה הוי.

ח.האחרון מדוקדק יותר

המאירי על המשנה הנז' בב"ב, כתב וז"ל :
"... אבל כל שהם דיבורים מחולקים וכ"א מהם דבור בפני עצמו
ואינו צריך לחבירו ואינו תלוי בו, אין זה אלא שדקדק
בתחתון יותר מבעליון וחזר בו מהעליון ..."
הרי דס"ל למאירי, בניגוד לרמב"ם והנימוק"י, דאין כאן ספק כלל,
ואין אנו מסתפקים בתר הי מיניה ניזיל דנימא יד בעל השטר על
התחתונה, אלא פשיטא לן דמה דשינה בתחתון הוא מפני שדקדק יותר
בתחתון, וע"כ הסכום התחתון הוא הנכון, אבל לא כדפירש הנימוק"י
דהוא ספק בתר מי אזלינן. וכדבריו נראה גם מדברי הרשב"א שהקשה
אמאי אין זה תלוי בתפוס לשון ראשון או אחרון, דתפוס לשון ראשון
או אחרון שייך כשמסתפקים, וכאן אין זה שייך ; "דהכא מהדר הוא
דקהדר ביה דעינו בחושבנייהו וכתבו למטה". ומשמע מדבריו דהוי
סכום תחתון הסכום הנכון, דבדקו בחשבונם וחזרו בהם, ואינו מדין
ספק.

ט.כתב מנה מאתיים

הנפק"מ בין הנימוק"י לרשב"א והמאירי תהיה כששני הסכומים
סמוכים האחד לשני, כגון שכתב "מנה מאתיים", דלהמאירי י"ל יד
בעל השטר על התחתונה, כיון שלא שייך לומר דדייק יותר בתחתון
מבעליון והוי ספק, דיש לילך בו אחר המועט, ולרשב"א תלוי בדין
של תפוס לשון ראשון וכו', אבל לנימוק"י כיון שאין הסכומים
תלויים הא' בשני הוי כשני סכומים ברורים שיש לנו ליזיל בתר
האחד מהם, וה"ה לשיטת הרמב"ם. אך אפשר דגם לשיטתם "תלוי" הוא
לאו דוקא, וכל שהם סמוכים הוי כתלויים וכספק בסכום, וצ"ע. ואכן
בסמ"ג (עשין סוף מצוה צד) מפורש דאי כתב מנה מאתיים אזלינן בתר

הפחות שבלשונות ויד בעל השטר על התחונה, וכ"פ בשער המשפט סי' מב ס"ק ה.

י. פרוט וסכום

ובטור סי' מב הביא מהר"ר ישעיה שאם למעלה היה פורט והולך ולמטה כתוב סכום, יש ללכת אחר הפירוט. וטעם דבריו דהפרוט תמיד מדוקדק יותר מהסיכום, ואם נפלה טעות מסתבר יותר שהטעות נפלה בסיכום כל המספרים ולא בעצם הנתונים. וא"כ כשיש שני מספרים ויש הסתברות שהאחד מדוקדק יותר, אזלין בתר המספר המדוקדק. ולדבריו היה מקום לומר דה"ה כשכותב סכום במילים ואח"ז בספרות דניזיל בתר המילים, וכגון בשיקים שכותב הסכום במילים ובספרות, הסכום שבמילים הוא העיקרי. [וכן נראה גם לפי החוק, בסעיף (ב8) לפקודת השטרות, שמקום שהסכום שיש לפרעו נאמר גם במילים וגם בספרות והן מכחישות זא"ז, הסכום שהמילים מורות עליו הוא הסכום שיש לפרעו]. דלכאורה הסכום במילים אינו כפירוש וכתלוי האחד בשני, אלא כחזרה ולשם מתן בהירות יתר ע"י חזרה מספר פעמים וכדי להמנע מטעויות. גם מסתבר יותר שטעות נופלת בספרות והמילים מדוקדקות יותר. אך עדיין יש לחלק ולומר שדרגת ההסתברות שהפרט מדוקדק כלפי הסיכום, גבוהה יותר מדקדוק המילים ביחס לספרות, וע"כ א"א לדמות בין החלוקים. ובספק בכגון זה אמרינן יד בעל השטר על התחונה, הן למש"כ הסמ"ג ושער המשפט דב"מנה מאתיים" יד בעל השטר על התחונה, וכן מפני שאין לדמותו לפרט וסכום. גם אם נתיחס לשיק כסיטומתא או מעמד שלושתן, דהוי ספק בקנין, כיון שביצוע הקנין נעשה ע"י שטר חלים עליו הכללים הנ"ל.

יא. הנוהג המעשי

כבר כתבתי לעיל שע"פ סעיף (ב8) לפקודת השטרות הסכום במילים הוא העיקר, אולם הנוהג הבנקאי הוא להחמיר ולהחזיר את השיק למציגו, ויש הנוהגים לשלם את הסכום הנמוך שביניהם. ובמקום שהסכום נאמר במילים פעמים אחדות [בשטר חליפין] נקבע בסעיף 8 (ג) כי יש לשלם את הסכום הנמוך.

מסקנות

- א. שטר חוב שלא נכתב בו סכום ההתחייבות, לדעת הלבוש - חזקה שאין אדם מוציא מתחת ידו שטר שיוכל מחזיקו לכתוב בו איזה סכום שירצה.
- ב. לפ"ז, כשמודה המתחייב שהוציא שטר חלק מתחת ידו, הסתלקה חזקתו, והרי הוא חייב בכל סכום שיאמר מחזיק השטר. והוא הדין בשיק, א"כ יטען החייב "ממני נפלי".
- ג. י"א ששטר שחתמו בו העדים קודם שנכתב סכומו, הרי זה פסול בגוף השטר.
- ד. הוא הדין בשטר שנכתב בכתב ידו ונחתם בחתימתו ללא עדים, שדינו כפסול בגופו אם נחתם קודם שנכתב סכומו.

- ה. ברם, אם אין החתימה יוצרת את ההתחייבות אלא החוב נובע מפעולה קניינית או הלואה שקדמה לחתימה, אין השטר נפסל עקב חתימה קודם כתיבת הסכום.
- ו. לדעת הלבוש הנ"ל בסעי' א, שטר היוצא ללא סכום, לא קורעים אותו ולא גובים באמצעותו.
- ז. נחלקו האחרונים בדינו של שטר, שניכר שכתבו את סכומו בזמן מאוחר מכתבת השטר גופו.
- ח. כל הנ"ל מתיחס לשיק, בין אם נגדיר את תוקפו כממרני ובין אם תוקפו כמעמד שלושתן או סיטומתא.
- ט. בשטר ללא סכום גובים משום תקנת השוק, בפרט במקום שיש תקנה שיהיה לשטר זה כח של שטר.
- י. חובת האחריות בנזק שנגרם עקב מסירת שטר פתוח היא על הנותן, ולא על הבנק הפורע.
- יא. שטר שכתוב בו שני סכומים, אם אין האחד תלוי בשני, הולכים אחר התחתון. לנימוק"י- הטעם דמסתבר שחזר בו מן הראשון, ולדעת המאירי- מפני שהתחתון מדוקדק יותר.
- יב. אם שני הסכומים תלויים האחד בשני, כגון מאה שהם מאתיים, יד בעל השטר על התחתונה.
- יג. כשנכתב בשטר פרוט וסיכום, יש ללכת אחר הפירוט, דמן הסתם טעה בסיכום.
- יד. כשיש סתירה בין הסכום במילים לסכום בספרות, ע"פ החוק הסכום במילים הוא הקובע. אך הנוהג הוא, או לא לשלם כלל או לשלם את הפחות שביניהם.